

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 130-летию С.Сейфуллина = С.Сейфуллиннің 130 жылдығына арналған халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдары. - 2024. – Ч.І.- Б173-174.

ӘОЖ 31.52 (043.3)

ТАРЫ ГЕНОТИПТЕРІНІҢ ҚҰНДЫ БЕЛГІЛЕРІН БАҒАЛАУ

*Дюсибаева Э.Н., PhD, қауымдастырылған профессор
Жұмаділұлы А., 2 курс магистранты
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті
Астана қ.*

Егістік тары (*Panicum miliaceum* L.) дәнді дақыл ретінде 10 000 жылдан астам уақыт бойы өсіріліп келеді [1]. Тары өнімдері, әсіресе жармасы, көп тағамдық талшықтары, гипоаллергенді ақуыздарды және адам ағзасына қажетті әр түрлі маңызды аминқышқылдары бар қарапайым ірі жарма болып табылады [2]. Бұл құнды дақылды адамдардың диеталық құрылымын байыту үшін пайдалануға болады. Тары өсу циклі қысқа және су мен қоректік заттарға төмен талаптар, сондай-ақ құрғақшылық пен тұзға төзімділігі жоғары, бұл оны басқа дәнді дақылдар табысқа жете алмайтын шеткі ауылшаруашылық алқаптарында да кең биіктікте өсіруге мүмкіндік береді [3, 4, 5]. Сондықтан тары азық-түлікпен қамтамасыз ету және ауыл экономикасының тұрақты дамуы үшін, әсіресе құрғақ дадалы, далалы аймақтарда өте маңызды. Сонымен қатар, бұл дақыл құрғақшылыққа төзімділік гендерінің құнды қоры ретінде қызмет ете алады, себебі оңтайлы емес сыртқы орта жағдайларға төзімді және өсімдік шаруашылығында және селекцияда ерекше назар аудару керек.

Тары – 30 ц. астам астық өнімін беруге қабілетті аса бағалы азық-түлік, азықтық және құнды дақыл, сондықтан дәнді дақылдардың 76%-ға жуығын алады. Аймақтың топырақ-климаттық ерекшеліктері осы жағдайларға бейімделген жаңа сорттарды қажет етеді. Сондықтан ауру мен зиянкестерге кешенді төзімді тары өнімді сорттарын жасап, өндіріске енгізу жоғары сапалы дәнді дақылдармен астық өндіру мен дайындауды арттырудың экономикалық тиімді жолдарының бірі болып табылады. Дегенмен, тары сорттарын шығару үшін өнімділігі жоғары, сапалы, аурулар мен зиянкестерге төзімді селекциялық бастапқы материалы қажет. Осыған орай, 2023-2024 жж. аралығында танаптық жағдайда А.И.Бараев атындағы АШҒӨО-на тиесілі жер телімінде тары сорт үлгілері сынақтан өткізілді. Зерттеулерде тарының құнды белгілері: өсімдік биіктігі (см), шашағының ұзындығы (см), өнімді түптену (шашақ саны/1 өсімдік), 1000 тұқым массасы (г), бір өсімдік дән саны мен массасы, негізгі шашақ дән саны мен массасы және т.б. белгілер есепке алынды.

Зерттеу нәтижесінде стандарт сорт Саратовское 6 салыстырғанда бірқатар ВИР коллекциялық үлгілер бөлінді:

- дән саны бойынша: К-2468, К -803, К - 3738 үлгілері (500-750 дана);
- 1000 дән массасы бойынша: К – 10122 (7,2 г);
- Өнімділік бойынша: К – 9373, К – 10122, К – 2241 (500-650 г/м²);
- Вегетациялық кезең ұзақтығына: К-10222, К-10286, К-10299, К-10275, К-2274 (90-92 тәулік).

Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде іріктелген үлгілер селекциялық бағдарламаларда жоғары өнімді және сапалы, бейімделген формаларды шығару үшін пайдалануға ұсынылады.

Пайдалынған әдебиеттер

- 1 Crawford, GW. (2009). Agricultural origins in North China pushed back to the Pleistocene–Holocene boundary. *Proc. Natl. Acad. Sci.*, 106, 7271–7272.
- 2 Gu, S.; Liu, S. (1989). Study on protein content and amino acid composition of Chinese foxtail millet. *Acta Agric. Boreali-Sin.*, 4, 8–15.
- 3 Lágler, R., Gyulai, G., Humphreys, M., Szabó, Z., Horváth, L., Bittsánszky, A., Kiss, J., Holly, L., Heszky, L. (2005). Morphological and molecular analysis of common millet (*P. miliaceum*) cultivars compared to a DNA sample from the 15th century. *Euphytica*, 146, 77–85.
- 4 Liu, MX, Zhang, ZW, Wu, B., Lu, P. (2012). Evaluation of Mixed Salt-Tolerance at Germination Stage and Seedling Stage and the Related Physiological Characteristics of *Panicum miliaceum* L. *Sci. Agric. Sin.*, 18, 3733–3743.
- 5 Diao, XM. (2017). Production and genetic improvement of minor cereals in China. *Crop J.*, 5, 103–114.